

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ДАХНО ОЛЕКСАНДР ЮРІЙОВИЧ

УДК 321.01:351.746.1(477)

**ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ (ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ)**

Спеціальність 21.01.01 – основи національної безпеки держави
(політичні науки)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному інституті стратегічних досліджень.

Науковий керівник – доктор політичних наук, старший науковий співробітник, заслужений діяч науки і техніки України
РОЗУМНИЙ Максим Миколайович.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
СМОЛЯНЮК Володимир Федорович,
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, завідувач кафедри політичних технологій;

кандидат політичних наук
ДАЦЮК Андрій Васильович,
Національна академія державного управління при Президентові України, доцент кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою.

Захист дисертації відбудеться 16.10.2020 року о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.718.03 в Національному інституті стратегічних досліджень за адресою: 01030, м. Київ, вул. Алмазова, 18/7, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного інституту стратегічних досліджень за адресою: 01030, м. Київ, вул. Пирогова, 7-а.

Автореферат розіслано 15.09.2020 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Т. В. Черненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Загрози територіальній цілісності України були актуалізовані фактом окупації частини Донецької та Луганської областей, а також анексією Автономної Республіки Крим і міста Севастополя з боку Російської Федерації. Окремі прояви сепаратизму та зазіхань на українські території з боку зовнішніх суб'єктів також спостерігаються в інших регіонах країни. Ці події та явища свідчать, з одного боку, про гостру потребу розробки і впровадження системної та дієвої політики забезпечення територіальної цілісності України, а з іншого – вказують на недоліки та недостатність тих засобів, що спрямовані на захист територіальної цілісності держави в межах чинної системи національної безпеки.

Практичний аспект реалізації політики забезпечення територіальної цілісності України тісно пов'язаний з теоретичними питаннями національної безпеки та науковими проблемами сучасної політології.

Події останніх років засвідчили серйозну кризу системи міжнародної безпеки. Зовнішнє втручання у внутрішні справи незалежних держав, спроби дестабілізації їхніх політичних систем та пряме силове захоплення чужих територій стали реальністю навіть на Європейському континенті, де після Другої світової війни були реалізовані масштабні політичні, міжнародно-правові та інституційні заходи запобігання територіальним конфліктам. Зусилля міжнародного співтовариства щодо подолання кризових ситуацій засвідчили неадекватність існуючих підходів, норм та інституцій новим загрозам і викликам. Вони виявилися неспроможними запобігти порушенню територіальної цілісності держави, що стала жертвою зовнішнього втручання чи внутрішньої кризи, відновити її територіальну цілісність, а в деяких випадках навіть зупинити військовий конфлікт.

На тлі цих реалій у політичній науці актуалізуються питання державного суверенітету, тлумачення принципу недоторканості кордонів та його співвідношення з правом націй на самовизначення.

Для вивчення цих питань важливе значення мають праці таких вчених, як А. Турен, Г. Алмонд, Р. Арон, Т. Бартош, Д. Белл, П. Бергер, Ц. Березовський, З. Бжезинський, Д. Гібсон, Е. Гідденс, Т. Грант, Р. Даль, К. Дойч, Р. Інглхарт, Л. Іствуд, А. Кассезе, М. Коен, М. Коскеніємі, С. Липсет, М. Мескон, У. Ростоу, С. Ратнер, Я. Сімонідес, О. Тоффлер, Ф. Фукуяма, Ф. Хайек, С. Хантингтон, К. Чао, Л. Чен, Е. Шайна та ін.

На пострадянському просторі, де проблема формування нових незалежних держав та встановлення кордонів між ними набула особливої актуальності та гостроти, свої теоретичні підходи до розв'язання цих проблем запропонували Ю. Барсегов, Л. Волова, В. Зайцева, Б. Клименко, І. Конюхова, І. Лукашук, В. Мазов, Н. Міронов, В. Муравський, В. Пустогаров, А. Талалаєв, Б. Тузмухамедов.

Безпосередньо проблемі забезпечення територіальної цілісності сучасних держав присвячені праці Л. Брілмаєра, Д. Ллойда, К. МакМіллана, Б. Мейснера, П. Нанді, Т. Таппе. У них, зокрема, розглядається проблема співвідношення між принципами територіальної цілісності держави та принципом права націй (народів) на самовизначення. Наукові розробки та дослідження К. Антонополуса, А. Аренд,

Я. Броунлі, В. Качераускіса, А. Робертса, В. Хоу, Л. Шелефа дозволяють узагальнити наявні підходи до визначення принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів держав у частині правової регламентації відносин, що виникають у зв'язку із застосуванням сили або погроз державі (окупація, анексія території).

Становлення вітчизняної політики забезпечення територіальної цілісності держави в сучасних умовах, її теоретичні та практичні аспекти представлені у працях Г. Анцелевича, М. Буроменського, В. Буткевича, О. Власюка, В. Горбуліна, І. Грицяка, А. Дмитрієва, А. Качинського, В. Мицика, В. Мунтіяна, В. Муравйова, М. Ожевана, К. Савчука, О. Покрещука, А. Падеріна, Г. Перепелиці, М. Різуна, А. Сухорукова, Т. Стародуб, І. Храбана, Л. Чекаленко, В. Якушика.

Правові та організаційні аспекти інституалізації принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів держав досліджує О. Буткевич, а їх імплементації в національне законодавство України – В. Денисов, А. Мельник, О. Мережко.

Вітчизняний досвід протидії зовнішній агресії, спробі дестабілізації внутрішньополітичної ситуації та анексії частини території був досліджений у працях колективу Національного інституту стратегічних досліджень. У них висвітлюються питання забезпечення національної безпеки України в умовах російської агресії, сформульовані науково-методологічні підходи до побудови та функціонування системи забезпечення національної безпеки; досліджено еволюцію загроз внутрішній національній безпеці; сформульовані принципи збереження української національної ідентичності, забезпечення інформаційної безпеки держави та реформування сектору безпеки, які безпосередньо впливають на територіальну цілісність України.

З огляду на актуальність проблеми забезпечення територіальної цілісності України постає невідкладне завдання розробки і впровадження системи відповідних підходів та заходів у межах функціонування системи національної безпеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з комплексним науковим проєктом за науково-дослідною роботою Національного інституту стратегічних досліджень, зокрема «Україно-російські відносини як чинник політики національної безпеки» (номер державної реєстрації 0116U001478), у межах якої дисертант здійснив кваліфікацію дій Російської Федерації під час російсько-українського конфлікту в Криму та на сході України з позиції міжнародного права та реалізації принципу територіальної цілісності та недоторканості кордонів.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення змісту та засобів реалізації політики забезпечення територіальної цілісності України в умовах актуальних загроз та викликів національній безпеці. Досягнення поставленої мети передбачає постановку та розв'язання таких *завдань*:

- встановити зміст поняття територіальної цілісності держави в контексті сучасних підходів до проблем забезпечення державного суверенітету, принципів функціонування системи міжнародної безпеки та норм міжнародного права;
- визначити засоби, якими забезпечується територіальна цілісність держави в сучасних умовах як одне із завдань функціонування системи національної безпеки;

– визначити актуальні загрози та виклики національній безпеці України в частині забезпечення територіальної цілісності держави, що мають як зовнішнє походження, так і породжуються внутрішніми суперечностями національно-державного розвитку;

– охарактеризувати принципи, теоретико-методологічні підходи, інституційно-правове забезпечення та засоби реалізації політики забезпечення територіальної цілісності України, що склалися в системі національної безпеки на поточний момент;

– визначити умови, за яких система національної безпеки України була б більш ефективною в частині забезпечення територіальної цілісності держави та відповідала сучасним викликам і загрозам зовнішнього та внутрішнього безпекового середовища;

– надати рекомендації щодо вдосконалення системи національної безпеки України в частині її функцій щодо вироблення та реалізації політики забезпечення територіальної цілісності держави.

Об'єкт дослідження – територіальна цілісність національної держави.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади політики забезпечення територіальної цілісності України та практика її реалізації в умовах зовнішньої збройної агресії.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи. Основу дослідження складають аналітичні методи, що використовуються для розкриття змісту і порівняння відмінних тлумачень базових концептів «територіальна цілісність», «суверенітет», «самовизначення», причинно-наслідкових зв'язків та факторів виникнення загроз національній безпеці, розгляду досвіду запобігання та протидії сепаратизму та внутрішньополітичним конфліктам у зарубіжних країнах. Аналіз інституційної ефективності та нормативної бази був застосований для вивчення наявних форм організації та діяльності сектору безпеки України в умовах зростання кризових явищ усередині країни та зовнішньої агресії, реформування структури та оновлення законодавчої і нормативної бази діяльності відповідних органів влади. Системний підхід використовувався для розкриття взаємних зв'язків між основними міжнародно-правовими принципами забезпечення територіальної цілісності держави, а також у контексті розробки стратегічних засад політики реінтеграції окупованих територій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні політики забезпечення територіальної цілісності держави, визначенні її цілей, засобів та шляхів реалізації в сучасних умовах, що конкретизовано в таких наукових положеннях:

уперше:

– здійснено систематизацію наявних теоретико-методологічних підходів до вирішення проблеми забезпечення територіальної цілісності України, а також узагальнення досвіду нашої держави в попередженні та протидії загрозам суверенітету та територіальній цілісності держави в умовах зовнішньої агресії;

– виокремлено особливості політики забезпечення територіальної цілісності України в умовах російської агресії, що передбачає, зокрема, систему заходів,

спрямованих на протидію збройному вторгненню Російської Федерації, в тому числі за рахунок залучення зовнішньої допомоги для вирішення питань оборони; налагодження механізмів захисту населення від наслідків збройного конфлікту на території України; забезпечення міжнародної підтримки територіальної цілісності України і збереження її державного суверенітету та відшкодування збитків і втрат Українській державі, її громадянам та суб'єктам господарювання, які стали наслідком зовнішньої агресії Російської Федерації та порушення територіальної цілісності нашої держави;

набули подальшого розвитку:

– визначення цілей і завдань політики забезпечення територіальної цілісності держави в умовах триваючої зовнішньої агресії та окупації частини території України Російською Федерацією. Встановлено, що пріоритетними напрямками такої політики є, по-перше, відновлення територіальної цілісності шляхом реінтеграції окупованих територій Донецької та Луганської областей і півострова Крим та, по-друге, запобігання та протидія новим спробам порушити територіальну цілісність і суверенітет України;

– концепція миробудівництва, що є складовою частиною теорії і практики мирного врегулювання конфліктів, що призвели до ослаблення державної спроможності окремих країн і вимагають зовнішнього втручання у вирішення питань досягнення стійкого миру і постконфліктного облаштування. Очевидно, що серед пріоритетних завдань миробудівництва має бути підтримання, а в разі потреби відновлення територіальної цілісності держав, що постраждали від внутрішніх чи зовнішніх конфліктів;

– наявні підходи до формування вітчизняної моделі етнополітики та регіональної політики у контексті запобігання та протидії загрозам територіальній цілісності держави. Запропоновано використати зарубіжний досвід у цій сфері, зокрема, розглянути методи і засоби протидії сепаратизму шляхом створення гнучкої та достатньо децентралізованої системи територіально-адміністративного поділу (Іспанія), а також через застосування стратегії «непрямих дій», яка спирається на масштабну просвітницьку та пропагандистську діяльність держави щодо роз'яснення переваг збереження спільної державності і водночас передбачає чіткі зобов'язання силового реагування уповноважених органів на можливі загрози територіальній цілісності (Канада);

удосконалено:

– визначення зв'язку територіальної цілісності держави з правом народу на самовизначення та реалізацією державного суверенітету. Оскільки самовизначення тлумачиться переважно як право на відокремлення, то реалізація цього права передбачає зміну території існуючої держави, часто всупереч її волі та інтересам більшості населення відповідної країни, а отже, породжує суперечність між правом народів на самовизначення та принципом недоторканності кордонів і збереження територіальної цілісності держави;

– класифікацію основних недоліків системи національної безпеки України та негативних зовнішніх і внутрішніх факторів, що зумовили втрату контролю над частиною території держави. До недоліків системи національної безпеки слід віднести нерозвинутість стратегічного управління та прогнозування, невідповідність

структури сектору безпеки, нормативної бази його функціонування та кадрового складу відповідних органів завданням і викликам гібридного протистояння, недостатність ресурсів для забезпечення надійної оборони від зовнішньої збройної агресії. Внутрішніми передумовами втрати контролю над частиною територій держави стали радикалізація політичного протистояння, криза довіри до державних інститутів та зниження їх функціональності, провокування соціальних конфліктів на ґрунті питань національної ідентичності, втрата чіткого державно-політичного курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, що призвели до масштабної суспільно-політичної кризи (2013-2014 рр.). До зовнішніх чинників слід віднести агресивні дії Російської Федерації, що включали політичну та інформаційно-пропагандистську експансію, економічний тиск та пряме збройне вторгнення на територію України, а також слабкість і недовірливість існуючої системи міжнародної безпеки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості застосування теоретико-методологічних і прикладних положень, оформлених у конкретні пропозиції, з метою формування ефективної політики територіальної цілісності держави. Положення дисертації можуть бути також використані для формування навчальних курсів з підготовки фахівців з питань національної безпеки, політичної теорії, теорії держави і права.

Окремі положення дисертаційного дослідження використовувались:

- Радою національної безпеки і оборони України (Міжвідомчий науково-дослідний цент з проблем боротьби з організованою злочинністю) при підготовці аналітичних довідок «Проблеми реалізації державної політики у сфері протидії організований злочинності» (від 06.03.2019 р. № 147), «Ознаки використання організованої злочинності для дестабілізації та соціально-економічної ситуації в Україні» (від 04.04.2018 р. № 168) (акт впровадження від 28.08.2019 №389);

- Міністерством юстиції України (Науково-дослідним центром судової експертизи з питань інтелектуальної власності) при реалізації актів чинного законодавства у сфері забезпечення національної безпеки і оборони, державного суверенітету і територіальної цілісності України, зокрема Рішення РНБО від 02.05.2018 р. «Про застосування та скасування персональних спеціальних економічних і інших обмежувальних заходів (санкцій)», введене в дію Указом Президента України від 14 травня 2018 р. № 126 (довідка від 23.07.2018 №21/1-138);

- Національним агентством України з питань державної служби (Центром адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу) при здійсненні консультативної підтримки органів державної влади та органів місцевого самоврядування, поширення правової, наукової та іншої інформації щодо державного управління, адаптації до стандартів Європейського Союзу, зокрема запровадження в Україні інституціональних інструментів (довідка від 19.06.2018 №05/94-18);

- Комітетом Верховної Ради України VIII скликання з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування при обґрунтуванні доцільності прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» (щодо

забезпечення реалізації положень закону)», реєстраційний номер 1257 від 04.12.2014 р.) (довідка від 13.07.2018 №347-169/8/18).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, які характеризуються новизною і становлять цінність для розвитку політичної науки, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження були презентовані та обговорені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: VIII науково-практичній конференції «Правові аспекти публічного управління» (Дніпро, 8 грудня 2016 р.); XVII Міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI ст.: традиції та інновації» (Харків, 27 квітня 2017 р.); 14-тій регіональній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України» (Дніпро, 18 травня 2017 р.); щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю «Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності» (Київ, 26 травня 2017 р.); науково-практичній конференції за міжнародною участю «Формування публічної служби, чутливої до людей з особливими потребами: цифрові технології» (Київ, листопад 2017 р.); XI регіональній науково-практичній конференції за міжнародною участю «Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком» (Дніпро, 1 грудня 2017 р.).

Публікації. Наукові результати дисертаційного дослідження опубліковано в 11 публікаціях, у тому числі в 6 статтях, 5 з яких опубліковані в наукових фахових виданнях з політичних наук, 1 – в іноземному фаховому виданні та 5 тез доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 199 сторінок, з них 168 основного тексту. Список використаних джерел включає 285 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, охарактеризовано ступінь розробленості наукової проблеми, її зв'язок із програмами науково-дослідної діяльності, визначено об'єкт і предмет дослідження, його мету та завдання, а також методи дослідження, наукову новизну й практичне значення отриманих результатів, наведено результати апробації, авторські публікації та структуру роботи.

У першому розділі дисертації «**Територіальна цілісність держави в політичній теорії та практиці**» розглядаються основні наукові підходи до проблеми забезпечення територіальної цілісності держави, а також найважливіші теоретичні питання, що пов'язані з цією проблемою, – питання утвердження та збереження державного суверенітету та питання національного самовизначення як передумови здобуття державності.

У підрозділі 1.1 *«Політичний та правовий зміст поняття територіальної цілісності»* розкрито науковий зміст поняття територіальної цілісності у контексті політологічних, юридичних, соціально-філософських підходів та на їхній основі запропоновано авторське визначення цього концепту і основні напрямки його інструменталізації.

Основний зміст поняття територіальної цілісності держави полягає в тому, що наявність чітко визначеної території є базовою характеристикою держави як форми суспільної організації, предметним (фізичним) вираженням її владних повноважень. Питання забезпечення і захисту територіальної цілісності постає одним з ключових завдань державної влади та залишається гострою проблемою сучасної міжнародної політики.

Принцип територіальної цілісності держави знаходить свою реалізацію насамперед у встановленні державних кордонів, а також у визнанні їх непорушності та недоторканості. Встановлення державних кордонів традиційно відбувається у два етапи: договірне визначення напрямків та стану кордонів (делімітація з прикладенням карти) та встановлення кордонів на місцевості (демаркація).

Існуюче міжнародне право визначає такі підстави та передумови для зміни державної території: 1) поділ існуючої держави; 2) вихід частини території зі складу держави; 3) об'єднання двох або декількох держав; 4) національно-визвольна боротьба та реалізація права на самовизначення; 5) обмін державними територіями за згодою сторін; 6) застосування відповідальності за агресію; 7) поступка правом на територію (цессія).

У підрозділі 1.2 *«Державний суверенітет як умова забезпечення територіальної цілісності держави»* розкривається політичний та правовий зміст поняття державного суверенітету та його значення для політики національної безпеки.

Зовнішні аспекти здобуття й утвердження державного суверенітету пов'язані з включенням відповідної держави в існуючу систему міжнародних відносин, а також характеризують участь у міжнародних відносинах та зовнішню політику незалежної держави, яка відображає її політико-правову самостійність. Внутрішній зміст державного суверенітету виявляється у верховенстві та повноті державної влади щодо інших організацій у політичній системі суспільства, в її виключному праві на законодавчу діяльність, у реалізації функцій державного управління та контролю, у здійсненні правосуддя в межах юрисдикції держави.

Сукупність факторів, що, на думку деяких учених, формують нову модель суверенітету держав у сучасному світі, включає в себе такі тенденції: глобалізація; міжнародна регіональна інтеграція; транскордонне партнерство; посилення управлінських функцій транснаціональних корпорацій та міжнародних фінансових центрів. У контексті цих змін усе більшого значення набуває міжнародне право та обмеження, які воно накладає на реалізацію державного суверенітету. З одного боку, певні міжнародні зобов'язання обмежують державний суверенітет, а з іншого – завдяки їм держави розширюють сферу реалізації своїх суверенних прав.

Підрозділ 1.3. дисертації *«Самовизначення народів як передумова формування держав та встановлення їхніх кордонів»* присвячений розгляду права нації на

самовизначення та його співвідношення з принципом збереження територіальної цілісності держави.

На практиці реалізація права народів на самовизначення є історично зумовленим процесом, а не усталеною правовою процедурою, раз і назавжди заданою, регламентованою. Як наслідок, кордони держав, їх статус можуть змінюватися під впливом різноманітних факторів внутрішнього та зовнішнього характеру.

Територіальне питання в процесі самовизначення набуває ключового значення. Як правило, при цьому йдеться про адміністративно визначену територію, що мала ознаки автономії. Якщо ж такого територіального розмежування не існує на момент самовизначення, то постає питання ідентифікації належності певної території конкретному народу, що реалізовує своє право на самовизначення шляхом встановлення кордонів нового державного утворення. Етнічна неоднорідність населення, процеси міграції, інтереси окремих владних груп та втручання зовнішніх акторів суттєво ускладнюють цей процес.

У політичній науці і практиці міжнародних відносин існує очевидна суперечність між задекларованим правом народів на самовизначення і принципом непорушності кордонів, на якому базується право держави захищати свій суверенітет і територіальну цілісність. Універсального розв'язання цієї колізії поки що не знайдено, тому в кожному окремому випадку міжнародне співтовариство мусить враховувати унікальні обставини та чинники, щоб уміти відрізнити справжнє самовизначення від самовизначення, яке слугує для прикриття акту відокремлення (J. Cornassel, T. Primeau).

Другий розділ дисертаційного дослідження **«Проблеми забезпечення територіальної цілісності держави в системі міжнародної безпеки»** присвячений зовнішньополітичним аспектам реалізації політики забезпечення територіальної цілісності держави, визначенню її політичного та правового інструментарію на підставі норм міжнародного права та практики міжнародних відносин.

Підрозділ 2.1 *«Міжнародні політико-правові принципи забезпечення територіальної цілісності держави»* характеризує сукупність норм і політичних принципів, якими визначається право держави на захист своєї територіальної цілісності, а також гарантії реалізації цього права, які надає міжнародна спільнота.

Політика забезпечення територіальної цілісності держави в сучасних умовах найчастіше апелює до принципів міжнародного права. Політико-правові принципи забезпечення територіальної цілісності держав передусім стосуються суверенної рівності держав, незастосування сили та загрози сили, непорушності державних кордонів, мирного вирішення міжнародних спорів, самовизначення народів та націй. Ці принципи сформульовані, зокрема, у Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі.

Реалізація цих принципів тісно пов'язана з дотриманням принципу невтручання у внутрішні справи держав, відповідно до якого кожна з них наділяється правом самостійно та незалежно від інших держав вирішувати свої внутрішні справи, що належать до її внутрішньої компетенції і які не регламентовані міжнародними зобов'язаннями.

Дослідники вказують також на прямий зв'язок між принципом збереження територіальної цілісності та принципом непорушності та недоторканості державних кордонів, що є похідним від принципу незастосування (утримання від застосування) сили чи загрози сили проти території іноземної держави.

Відповідно до принципу суверенної рівності всі держави є рівноправними членами міжнародного співтовариства, незалежно від економічних, соціальних, політичних відмінностей їх розвитку та наділені однаковими правами та обов'язками.

Підрозділ 2.2. «Зовнішньополітичні фактори забезпечення територіальної цілісності держави» містить аналіз тих міжнародних механізмів, які слугують реалізації принципів збереження територіальної цілісності держав у сучасних умовах, а також факторів, які впливають на ефективність їх використання в практичній політиці.

Ризик дезінтеграції чи втрати територій є суттєво вищим для нових незалежних держав, які перебувають у процесі формування власних політичних систем, ідентичностей, органів влади, систем національної безпеки. Внутрішня дестабілізація держави, що має наслідком її розпад або втрату територій, також може бути пов'язана із загальною політичною нестабільністю, дифузією насильства, політичного екстремізму, релігійної нетерпимості та етнічної ворожнечі, що через історичні, культурні, демографічні та економічні обставини охоплюють цілі регіони.

Під впливом цих факторів політична карта світу стає достатньо фрагментованою, функціонують спірні («взаємозалежні») території, невизнані держави, продовжується процес подрібнення держав, зростають сепаратистські рухи, які поглиблюють територіальні проблеми.

Роль арбітра в конфліктних ситуаціях сьогодні все частіше доводиться виконувати миротворчим місіям, що орієнтовані не лише на припинення конфлікту чи запобігання його ескалації, але й на відновлення правопорядку та функціональності системи влади на відповідній території, проведення виборів, укладення відповідних угод про організацію взаємодії між ворогуючими державами, відновлення інфраструктури, економічну модернізацію тощо.

Підрозділ 3.2 «Світовий досвід та міжнародно-правові засади протидії сепаратизму» присвячений проблемі сепаратизму в сучасному світі. Першим документом, у межах якого відображено зміст сепаратизму та визначено його як загрозу для міжнародної безпеки, стала Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом (2001 р.).

Дослідники визначають сепаратизм як радикальну форму самовизначення народів, регіонів, територій та співтовариств, пов'язану зі специфічним відособленням, ізоляційними формами національної чи регіональної ідентичності, для якої характерним є заперечення самої можливості існування цієї спільності у складі більш масштабної національної держави, що супроводжується ідеєю її демонтажу чи розпаду.

Передусім подібний сценарій загрожує державам, які перебувають у зонах підвищеної міжнародної конфліктності та політичної турбулентності, що пов'язані з насильницькою зміною влади, міждержавними територіальними конфліктами, соціально-економічною нестабільністю. Однак сепаратистські рухи можуть

виникати й розвиватися також в умовах політичної стабільності, миру та економічного добробуту, як це, наприклад, відбувається сьогодні в таких країнах Європи, як Іспанія та Великобританія.

Світовий досвід профілактики та протидії сепаратизму містить успішні моделі національної політики урядів поліетнічних країн. Стратегія «непрямих дій» лежить в основі канадської політики стримування дезінтеграційних процесів, що поєднує широку просвітницьку діяльність із жорсткими правовими інструментами реагування на спроби руйнування основ державності Канади та відокремлення її територій. Основним аргументом політики забезпечення територіальної цілісності є ті численні переваги, які має для громадян перебування у складі об'єднаної держави.

Іспанська модель захисту територіальної цілісності також поєднує чіткі правові механізми протидії сепаратизму з достатньо ліберальною територіальною політикою, що надає значні автономні права та повноваження регіональним урядам.

Третій розділ дисертації **«Забезпечення територіальної цілісності як складова політики національної безпеки України»** присвячений актуальним проблемам забезпечення територіальної цілісності нашої держави в умовах, що склалися внаслідок суспільно-політичної еволюції початкового періоду незалежності, функціонування системи національної безпеки та зовнішньої агресії з боку Російської Федерації.

У підрозділі 3.1 *«Актуальні виклики і загрози територіальній цілісності України»* розглядаються найважливіші виклики національній безпеці, що загрожують втратою територій чи порушенням суверенітету України над окремими регіонами держави.

Чинники, що уможливили порушення територіальної цілісності України з боку Російської Федерації, мають як ендогенний, так і екзогенний характер.

До внутрішніх чинників дестабілізації слід віднести насамперед системну кризу державності, яка зумовила, з одного боку, високий рівень соціальної конфліктності в суспільстві, а з іншого – гранично знизилла опірність держави внутрішнім і зовнішнім загрозам. Політична нестабільність, пов'язана із суперництвом регіональних груп за контроль над органами державної влади в центрі і на місцях, також виступила суттєвим чинником послаблення імунітету держави і суспільства щодо проявів сепаратизму.

Це створило простір для зовнішнього втручання та нарощування конфліктного потенціалу в Україні, який оформився у воєнну агресію з боку Російської Федерації. Саме зовнішні фактори стали вирішальною умовою для реалізації загроз територіальній цілісності України в кризовій ситуації 2014 року.

У зв'язку з діями зовнішнього агресора стали особливо наочними інертність безпекових інституцій (ООН, ОБСЄ) та відсутність ефективних міжнародно-правових механізмів виконання зобов'язань, визначених Статутом ООН, Гельсінським заключним актом, Будапештським меморандумом, які мали б становити міжнародно-правові гарантії збереження територіальної цілісності нашої держави.

Підрозділ 2.3 *«Захист територіальної цілісності та суверенітету України в умовах внутрішньополітичної кризи та зовнішньої агресії»* узагальнює досвід

функціонування системи національної безпеки перед лицем загроз територіальній цілісності України в кризовий період.

Протидія зовнішній агресії та інспірованим Російською Федерацією проявам сепаратизму в Автономній Республіці Крим, місті Севастополі, Донецькій, Луганській та інших областях України відбувалася в умовах гострої інституційної кризи української державності. Швидкий процес відновлення керованості органів влади та значна активність громадянського суспільства дозволили зупинити процес розпаду держави і ефективно протидіяти поширенню сепаратистських рухів.

Системна протидія загрозам територіальній цілісності України з боку політичного керівництва держави полягала значною мірою у створенні нової інституційної та нормативної бази для діяльності уповноважених структур сектору безпеки, а також у створенні необхідних правових та організаційних передумов для налагодження діяльності системи влади і захисту населення в особливих умовах. Центром з вироблення відповідних рішень стала Рада національної безпеки та оборони, а переважна більшість нормативних актів затверджувалась у вигляді указів Президента України.

Новий порядок організації влади, що відповідає реаліям воєнного конфлікту та покликаний забезпечити територіальну цілісність держави, відображений у військово-адміністративному поділі території України.

Політичні аспекти врегулювання конфлікту на Донбасі були відображені в мирних ініціативах керівництва України, складному переговорному процесі з країною-агресором за посередництва європейських партнерів, досягнених домовленостях про припинення конфлікту (Мінські угоди) та прийнятті внутрішніх політичних рішень, необхідних для реалізації мирної угоди.

Важливим напрямком захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України в умовах зовнішньої агресії з боку Російської Федерації стало залучення міжнародної підтримки та допомоги зовнішньополітичних партнерів.

Підрозділ 3.3. *«Реалізація політики забезпечення територіальної цілісності України в сучасних умовах, її пріоритети і напрямки вдосконалення»* містить пропозиції щодо вдосконалення політики національної безпеки України із захисту та збереження територіальної цілісності держави.

Політика забезпечення територіальної цілісності України в сучасних умовах здійснюється на двох основних напрямках: 1) відновлення територіальної цілісності шляхом реінтеграції окупованих територій Донецької та Луганської областей і півострова Крим, 2) запобігання та протидія спробам порушити територіальну цілісність України на підконтрольній території держави.

Її ефективна реалізація передбачає формування комплексної державної стратегії відновлення суверенітету України над окупованими та анексованими територіями із залученням різноманітних сил і засобів, використанням можливостей дипломатії, силових структур, інформаційної та культурної діяльності, прийняттям необхідних політичних рішень усередині держави та залученням міжнародної підтримки.

У контексті вирішення цих завдань пропонуються низка інноваційних елементів політики забезпечення територіальної цілісності, що можуть бути

ефективними, зокрема, при вирішенні питань реінтеграції Криму та окупованої частини Донецької та Луганської областей.

У контексті боротьби з екстремізмом на території України важлива увага має бути приділена створенню спеціального підрозділу при Генеральній прокуратурі, наділеного функціями нагляду за виконанням законів у сфері національної безпеки, міжнародних відносин та протидії екстремізму.

Законодавче забезпечення політики захисту територіальної цілісності передбачає встановлення чітких норм щодо використання воєнно-силових засобів протидії сепаратизму з урахуванням критеріїв забезпечення політичної стабільності, дотримання легітимних принципів міжнародного права та реалізації прав людини.

У зовнішньополітичній сфері пропонується розширити арсенал методів і засобів відновлення та збереження територіальної цілісності України шляхом впровадження механізмів міжвідомчої координації, залучення інститутів громадянського суспільства до реалізації відповідних зовнішньополітичних проектів, використання ресурсів недержавного сектору для забезпечення ефективного аналітичного та медійного супроводу державної політики.

ВИСНОВКИ

Здійснені в межах цього дисертаційного дослідження систематизація наявних теоретико-методологічних підходів до вирішення проблеми забезпечення територіальної цілісності України, а також узагальнення досвіду нашої держави з попередження та протидії загрозам суверенітету та територіальній цілісності в умовах внутрішньополітичної дестабілізації та зовнішньої агресії дозволяють зробити такі висновки.

1. Територіальна цілісність держави є поняттям, що характеризує єдність території, на яку поширюється суверенітет держави, та передбачає її здатність та право щодо збереження власної території в межах кордонів, встановлених згідно з нормами міжнародного права. Забезпечення територіальної цілісності держави, захист її недоторканності, встановлення та захист державних кордонів є одним з головних завдань системи національної безпеки.

У контексті практики врегулювання територіальних конфліктів нерідко виникає суперечність між правом народів на самовизначення та принципом недоторканності кордонів і збереження територіальної цілісності держави. Адже самовизначення тлумачиться переважно як право на відокремлення, а отже, передбачає зміну території існуючої держави, часто всупереч її волі та інтересам більшості населення відповідної країни.

Також досвід урегулювання конфліктних ситуацій, пов'язаних із загрозою порушення територіальної цілісності тієї чи іншої держави, демонструє невідповідність між задекларованими міжнародно-правовими принципами та реальною спроможністю міжнародного співтовариства забезпечити їх реалізацію. Тож, в умовах, що склалися, проблему забезпечення і захисту суверенітету й територіальної цілісності кожна держава вирішує власними силами та засобами.

2. Проблеми забезпечення територіальної цілісності держав набувають особливої гостроти й актуальності в умовах виникнення нових держав, що

утворюються внаслідок реалізації права народів на самовизначення, розпаду держав чи відокремлення від них окремих територій. Процеси визнання нових держав та встановлення між ними стабільних кордонів нерідко супроводжують зростання міжнародної напруги, спалахи насильства та можуть спричинити багаторічні територіальні конфлікти.

Територіальна цілісність держав також може бути поставлена під загрозу внаслідок зовнішнього втручання, що має на меті дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації в країні, прийняття керівництвом держави рішень, що суперечать національним інтересам, здобуття економічних конкурентних переваг чи геополітичної вигоди.

Найбільш поширеною загрозою територіальній цілісності держави, що стосується як нових незалежних держав та кризових регіонів світу, так і усталених демократій та регіонів міжнародної стабільності, є сепаратизм.

Сучасна система міжнародної безпеки має сприяти встановленню справедливих державних кордонів та нормалізації відносин між суміжними державами. Для цього вона повинна: володіти легітимними механізмами встановлення чітко визначених державних кордонів, яка базується на врахуванні історичних, політичних та економічних умов виникнення та розвитку держав; надавати інституційну підтримку взаємодії держав у сфері охорони кордонів на основі спеціальної договірної бази, залучати міжнародні організації до координації та контролю зусиль щодо непорушності та недоторканності державних кордонів.

3. Під час аналізу загроз і викликів національній безпеці, що можуть спричинити втрату територіальної цілісності, доречно розрізняти зовнішні і внутрішні фактори їх виникнення та актуалізації. Внутрішні чинники визначають стійкість держави щодо викликів і загроз, наявність прихованих чи відкритих конфліктів між різними групами населення на етнічному, культурному, конфесійному чи соціально-економічному ґрунті. Якщо стійкість держави є слабкою, а інституційна основа державності недостатньо розвинутою, то будь-який конфлікт, криза влади чи організоване зовнішнє втручання може спричинити загрози територіальній цілісності.

Триваюче збройне протистояння на Донбасі, зосередження значних сил противника поблизу державного кордону змушують взяти до уваги загрози сценарії розвитку конфліктної ситуації: вимушені поступки у сфері національного і державного суверенітету, пов'язана з цим внутрішньополітична криза, поширення екстремістських рухів та терористичних груп на інші регіони держави, ескалація збройного конфлікту на Донбасі і його поширення на інші суміжні території.

Така ситуація породжує ризики масштабної дестабілізації, аж до виникнення повномасштабного конфлікту між Російською Федерацією та Україною, що є на сьогодні найбільшою загрозою територіальній цілісності та суверенітету нашої держави.

4. Основними напрямками політики забезпечення територіальної цілісності України в умовах внутрішньополітичної кризи та зовнішньої агресії з боку Російської Федерації є: а) боротьба проти екстремістських та антидержавних груп, що стали на шлях збройного повалення державного ладу та спроб відокремлення окремих територій від України; б) протидія збройному вторгненню Російської

Федерації, захист державного кордону та організація оборони від переважаючих сил противника; в) організація системи влади та налагодження механізмів захисту населення від наслідків збройного конфлікту на території України; г) захист національних інтересів в економічній сфері, забезпечення належної роботи об'єктів інфраструктури; д) забезпечення міжнародної підтримки територіальної цілісності України та збереження її державного суверенітету, залучення зовнішньої допомоги для вирішення питань оборони і захисту цивільного населення; е) відшкодування збитків та втрат Української держави, її громадян та суб'єктів господарювання, що стали наслідком зовнішньої агресії Російської Федерації та порушення територіальної цілісності нашої держави.

Системна протидія загрозам територіальній цілісності України з боку політичного керівництва держави полягала значною мірою у створенні нової інституційної та нормативної бази для діяльності уповноважених структур сектору безпеки, а також необхідних правових та організаційних передумов для налагодження діяльності системи влади і захисту населення в особливих умовах.

5. Політика забезпечення територіальної цілісності України в сучасних умовах здійснюється відповідно до головних пріоритетів національної безпеки. Це, по-перше, відновлення територіальної цілісності шляхом реінтеграції окупованих територій Донецької та Луганської областей і півострова Крим, а по-друге, запобігання та протидія новим спробам порушити територіальну цілісність і суверенітет України.

Успішність реалізації обох завдань залежить від спроможності системи національної безпеки України адекватно оцінювати, прогнозувати та ефективно протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам. В умовах триваючого збройного протистояння на Донбасі та збереження загроз з боку Російської Федерації щодо територіальної цілісності та суверенітету України ключове значення має забезпечення обороноздатності нашої держави.

Український досвід протидії агресору та зусилля, спрямовані керівництвом нашої держави на залучення міжнародної підтримки територіальної цілісності та суверенітету України, показують недостатність традиційних міжнародно-правових та дипломатичних інструментів для стримування агресора і відновлення міжнародного порядку.

Зберігаючи стратегічний орієнтир на вступ до НАТО і ЄС, Україна має посилювати потенціал міжнародної підтримки своїх зусиль із відновлення територіальної цілісності шляхом формування мережі союзництва як з окремими державами (шляхом укладення угод про спільну оборону або військову допомогу), так і з міжнародними безпековими організаціями (шляхом участі в механізмах колективної безпеки).

6. Пріоритетним напрямком політики забезпечення територіальної цілісності України є своєчасна розробка та впровадження стратегічних засад політики національної безпеки. Комплексна національна стратегія, розрахована на тривалий період реалізації, формується на сьогодні як сукупність стратегій дипломатичного врегулювання конфлікту на Донбасі, політики невизнання російської анексії Криму, забезпечення обороноздатності країни та підвищення спроможності сектору безпеки й оборони відновити контроль над окупованою частиною України, інформаційної

протидії ворожій пропаганді, відновлення інфраструктури та соціальної сфери в районах проведення бойових дій, підвищення рівня життя населення і зростання економічного потенціалу держави, утвердження патріотизму і принципів національної єдності в гуманітарному та інформаційному просторі країни.

Передумовою ефективної протидії новим загрозам і викликам державному суверенітету й територіальній цілісності України є реформування сектору безпеки, що передбачає уточнення компетенцій, нормативно-правових, організаційних, інституційних та структурно-функціональних засад діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки. Актуалізується також необхідність залучення інститутів громадського суспільства до вирішення питань стійкості держави проти внутрішніх і зовнішніх загроз.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Дахно О. Ю. Територіальна цілісність держави як об'єкт національної безпеки. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: Політологія. Соціологія. Право* : зб. наук. пр. Київ: Вид-во: КПІ, 2016. № 3/4 (27/28). С. 18-27.

2. Дахно О. Ю. Територіальна цілісність як структурний атрибут держави в умовах глобальної інтеграції. *Гілея: науковий вісник* : зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ: «Видавництво «Гілея», 2016. Вип. 115 (12). С. 386-390.

3. Дахно О. Ю. Основні фактори забезпечення територіальної цілісності сучасної держави. *Гілея: науковий вісник* : зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ: «Видавництво «Гілея», 2017. Вип. 122 (7). С. 375-380.

4. Dakhno Oleksandr. The territorial integrity as a structural and functional component of development of the modern state. *Newsletter of Precarpathian University. Political science. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. Ivano-Frankivsk: Play, 2017. Issue 11. P. 19-23.

5. Dakhno Oleksandr. State sovereignty as a structural component of ensyring the territorial integrity of the state. *Stredoevropsky Vestnik pro vedu a vyzkym*. 2018. Vol. 14. P. 24-31.

6. Дахно О. Ю. Державна територія та територіальна цілісність: структурно-функціональний аналіз морфології понять. *Грані*. 2018. Том 21 (№ 4). С. 345-357.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

7. Дахно О. Ю. Територіальна цілісність України в контексті реалізації євроінтеграційної політики. *Правові аспекти публічного управління: теорія і практика* : матеріали VIII наук.-практ. конф. 8 груд. 2016 р., м. Дніпро / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2016. С. 111-114.

8. Дахно О. Ю. Територіальна цілісність як структурна складова розвитку сучасної держави. *Публічне управління XXI ст.: традиції та інновації* : зб. тез XVII Міжнар. наук. конгресу, 27 квіт. 2017 р. Харків: Вид-во ХарРІДУ «Магістр», 2017. С. 122-125.

9. Дахно О. Ю. Територіальна цілісність України як стратегічний пріоритет в умовах європейської інтеграції. *Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України*: матеріали 14-ої регіон. наук.-практ. конф. 18 трав. 2017 р., м. Дніпро / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. С. 206-210.

10. Дахно О. Ю. Державна територія та її цілісність як ціннісний орієнтир інтеграційних процесів. *Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності*: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 26 трав. 2017 р.) : у 5 ч. / за заг. ред. В. С. Куйбіди, А. П. Савкова, С. В. Загороднюка. Київ: НАДУ, 2017. Ч. 5 : Геополітичні та гео економічні трансформації: оцінка структурних зрушень. С. 26-27.

11. Дахно О. Ю. Інструменти забезпечення політики територіальної цілісності України. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком* : матеріали XI регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Дніпро, 1 груд. 2017 р.) / за заг. ред. О. Б. Кіреєвої. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. С. 55-58.

АНОТАЦІЯ

Дахно О. Ю. Політика забезпечення територіальної цілісності України (теоретико-методологічний аналіз). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 21.01.01 – основи національної безпеки держави (політичні науки). – Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2020.

Здійснено теоретико-методологічне обґрунтування політики територіальної цілісності держави; розкрито причини низької дієвості заходів безпеки та дію факторів, що ослабили здатність Української держави до ефективного подолання внутрішніх кризових явищ та збереження територіальної цілісності в умовах зовнішньої агресії. Доведено, що однією з функцій системи міжнародної безпеки є захист територіальної цілісності та суверенітету незалежних держав від зовнішнього втручання та агресивних дій інших суб'єктів міжнародної політики. При цьому встановлено існуючу невідповідність між задекларованими міжнародно-правовими принципами та реальною спроможністю міжнародного співтовариства забезпечити їх реалізацію.

Обґрунтовано, що забезпечення територіальної цілісності України в сучасних умовах здійснюється відповідно до головних пріоритетів політики національної безпеки. Це, по-перше, відновлення територіальної цілісності шляхом реінтеграції окупованих територій Донецької та Луганської областей і півострова Крим, а, по-друге, запобігання та протидія новим спробам порушити територіальну цілісність і суверенітет України. Відповідно, пріоритетним напрямком політики забезпечення територіальної цілісності має стати своєчасна розробка та впровадження стратегічних засад політики національної безпеки.

Ключові слова: територіальна цілісність держави, національна безпека України, самовизначення народів, державний суверенітет, територіальна недоторканість, міжнародна безпека, сепаратизм.

АННОТАЦИЯ

Дахно А.Ю. Политика обеспечения территориальной целостности Украины (теоретико-методологический анализ). – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 21.01.01 – основы национальной безопасности государства (политические науки). – Национальный институт стратегических исследований, Киев, 2020.

Осуществлено теоретико-методологическое обоснование политики территориальной целостности государства как условия обеспечения национальной безопасности Украины; раскрыты причины низкой действенности мер безопасности и влияние факторов, ослабивших способность Украинского государства к эффективному преодолению внутренних кризисных явлений и сохранению территориальной целостности в условиях внешней агрессии. Доказано, что одной из функций системы международной безопасности является защита территориальной целостности и суверенитета независимых государств от внешнего вмешательства и агрессивных действий других субъектов международной политики.

Обосновано, что обеспечение территориальной целостности Украины в современных условиях осуществляется в соответствии с главными приоритетами политики национальной безопасности. Это, во-первых, восстановление территориальной целостности путем реинтеграции оккупированных территорий Донецкой и Луганской областей и полуострова Крым, и, во-вторых, предотвращение и противодействие новым попыткам нарушить территориальную целостность и суверенитет Украины. Соответственно, на данном этапе государственного развития Украины приоритетным направлением политики обеспечения территориальной целостности является своевременная разработка и внедрение стратегических основ политики национальной безопасности.

Ключевые слова: территориальная целостность государства, национальная безопасность Украины, самоопределение народов, государственный суверенитет, территориальная неприкосновенность, международная безопасность, сепаратизм.

SUMMARY

Dakhno O.Yu. The policy of ensuring the territorial integrity of Ukraine (Theoretical and Methodological Analysis). – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

This thesis is submitted for receiving a candidate`s degree in political sciences, the specialization 21.01.01 – Fundamentals of the national security. – The National Institute for Strategic Studies, Kyiv, 2020.

The study of the policy of ensuring the territorial integrity of Ukraine, its theoretical and conceptual foundations, political-legal and institutional forms, as well as the experience of implementing this policy in the context of internal political crisis and external aggression, is carried out on the basis of relevant scientific, regulatory and legislative sources, papers of leading analytical centers of Ukraine.

Crisis in the sphere of state sovereignty and temporary loss of state control over part of the territory of Ukraine signify to the urgent need to develop and implement the systematic and effective policy of the territorial integrity of Ukraine. The experience of countering internal and external threats also demonstrates the shortcomings and insufficiency of the means aimed at protecting the territorial integrity of the state performed by the current national security system.

The dissertation research has made a theoretical and methodological substantiation of the policy of territorial integrity of the state as a part of national security policy of Ukraine; the reasons for the low effectiveness of security measures and the factors that have weakened the ability of the Ukrainian state to effectively overcome the internal crisis and save territorial integrity facing to the external aggression are revealed.

The analysis of threats and challenges to national security that may cause loss of territorial integrity must distinguish the external and internal factors of their emergence and actualization. However, the complex and dynamic relationships between the external and internal security environment, which was made especially evident by the hybrid forms of external aggression, should be taken into account.

Internal factors determine the resilience of the state to challenges and threats, the presence of hidden or open conflicts between different social groups on ethnic, cultural, denominational or socio-economic grounds. If the resilience of the state is insufficient and the institutional basis of state policy is underdeveloped, then any conflict, crisis of state power or organized external interference can pose a threat to territorial integrity.

The territorial integrity of states may also be jeopardized by external interventions aimed at destabilizing the domestic political situation in the country, forcing the government to make wrong political decisions, gaining economic competitive advantages or geopolitical benefits.

One of the functions of the international security system is to protect the territorial integrity and sovereignty of independent states against the external interference and aggressive actions by other subjects of international politics. The relevant political and legal principles are reflected in the current international law, the UN Charter, and their implementation is proclaimed for the purpose of activity of a number of international security organizations. It should be noted that there is a discrepancy between the declared international legal principles and the real ability of the international community to ensure their implementation. Therefore, under the current conditions, the problem of securing and protecting sovereignty and territorial integrity is resolved by each state mainly by its own forces and means.

Saving the territorial integrity of Ukraine in the actual conditions is carried out in accordance with the main priorities of national security policy. It means, first, the restoration of territorial integrity through the reintegration of the occupied territories of Donetsk and Luhansk regions and the Crimean peninsula, and second, the prevention and counteraction to new attempts to violate the territorial integrity and sovereignty of Ukraine. To achieve both of these aims the Ukraine's national security system must be able to adequately assess, predict and effectively counteract internal and external threats.

At the current stage of state development of Ukraine, the development and implementation of strategic principles of national security policy is the priority task for the policy of saving territorial integrity. At the same time, it is obvious that the national strategy of reintegration of the occupied territories of Donbass and Crimea should include a sufficiently wide arsenal of means and tools, provide for the possibility of implementation of several scenarios of events, carry out the coordination of efforts of the government, diplomatic missions, central and local authorities, law enforcement agencies, armed forces, active civic organizations, media etc.

Key words: territorial integrity of the state, national security of Ukraine, self-determination of peoples, state sovereignty, territorial integrity, international security, separatism.

Підписано до друку 04.09.2020 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Оперативна поліграфія.
Ум.-др. арк. 1,16. Обл.-вид. арк. 0,95. Тираж 150 пр. Зам. № 342

Віддруковано ПП «Монолит»
49038, м. Дніпро, вул. Ярослава Мудрого, 56.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 273 від 08.12.2000.